

FRANCESC BURGNET I ARDIACA

LA COMMEDIA DELL'ARTE, EL TEATRE DE LES MÀSCARES

A mitjan segle XVI, aparegué a Itàlia una nova forma de teatre popular que, tot i mostrar una esplèndida diversitat i vitalitat, compartia uns trets comuns ben específics. Parlem, òbviament, de la *comedia dell'arte*. Cal precisar però, que aquesta denominació, per nosaltres en absolut inqüestionable, no sorgeix fins al segle XVIII. Abans, la *commedia dell'arte* es coneixia per molts altres noms com, per exemple, *commedia all'improvviso*, *commedia a soggetto*, *commedia de maschere*, *commedia buffonesca*, *commedia veneziana*, *commedia italiana*...

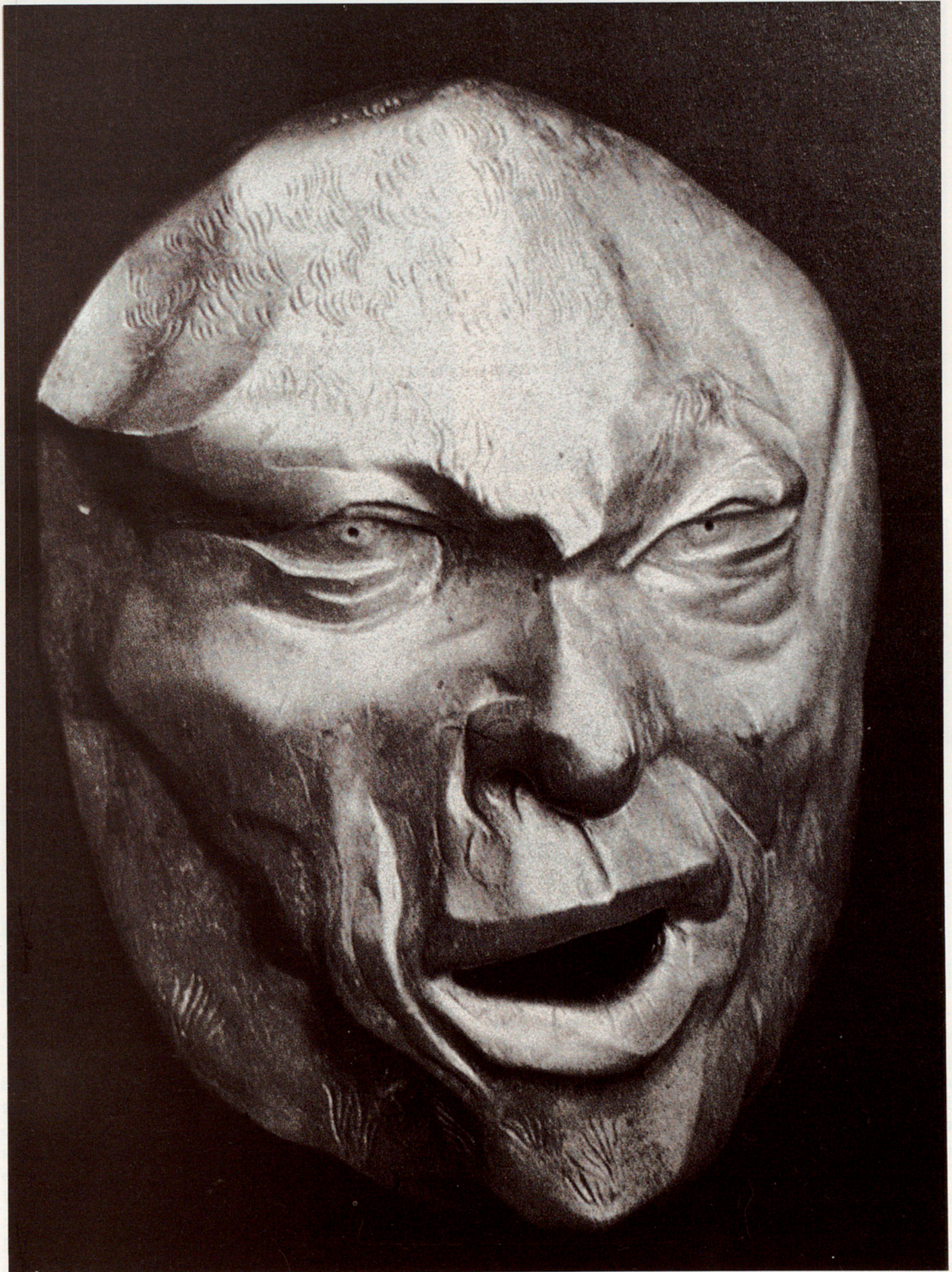
Des de 1570, i sobretot durant el segle XVII, la *com-*

media dell'arte s'estengué per tot Europa i arribà a ciutats tan llunyanes com Londres o Moscou. El cert és que, a part d'Itàlia, l'autèntica pàtria d'adopció de la *commedia dell'arte* fou França. Tenim notícies més o menys exactes de la presència de diverses companyies —els Gelosi, els Accesi, els Fedeli, els Confidenti— a ciutats com Madrid, Londres, París, etc. des del darrer quart del segle XVI. Però fou a París on s'establí el primer Théâtre Italien.

Durant tota la primera meitat del XVII, nombroses companyies italianes actuaven a París llargues temporades. Sabem, per exemple, que el 1658 Molière com-

Seqüència de diferents màscares italianes. S. XIX.

Màscara del «Ruzante».

Una aquarel·la del 1860 que il·lustra el personatge Brighella.

El «burattinaio» (s. XVII).

Aquarel·la d'un «Pulcinella» (1860).

El celeberrim «Arlecchino» (1860).

partia el Petit Bourbon amb els actors de la *commedia dell'arte*. Després, des de 1660, seguiren compartint el Palais Royal i, finalment, el mateix any que es creà la Comédie Française (1680), els italians adquiriren l'antic Hôtel de Bourgogne que canvià al nom pel de Théâtre Italien, mentre que la companyia que hi actuava s'anomenava Comédie Italienne.

Durant més de dos segles —XVII i XVIII—, la *commedia dell'arte* es va mantenir amb una força poderosa i deixà una profunda empremta no sols als escenaris populars d'Europa sinó també en alguns dels drama-

turges més cèlebres d'aquell temps, entre els quals cal citar Shakespeare, Lope de Vega i Molière. A partir de 1800, i durant tot el XIX, la *commedia dell'arte* cauria en una llarga etapa de decadència i gairebé arribaria a desaparèixer.

La característica essencial i específica de la *commedia dell'arte* és, sens dubte, la màscara. No sols la màscara material que duu l'actor durant la representació, sinó cadascun dels personatges que al llarg del temps, de les obres i de les representacions mantenen la mateixa aparença representativa. I una màscara de

El capità Spaventa (1860).

la *commedia dell'arte* no és tampoc un tipus, en el sentit de personatges definits per un o pocs trets psicològics i morals dominats que es presenten com a símbols d'algun aspecte de la natura humana. Com explica Allardyce Nicoll en el cèlebre assaig *The World of Harlequin* (1963), «allò que la *commedia dell'arte* descobrí fou una cosa absolutament nova. En ella, una persona individual, per exemple, Pantalone, conserva el nom, el vestit i les característiques bàsiques en obres successives, però se'l fa aparèixer en

circumstàncies diferents i en relacions distintes amb els seus companys. Per tant, en aquest cas no es tracta simplement de la introducció de figures de repertori, que expressen constantment els mateixos sentiments i que representen sempre el mateix paper en històries diferents, com en el melodrama; ni tampoc no es tracta d'exhibir una sèrie de *humors* limitats de forma definida, de tipus; allò que se'n dona és, sobretot, la presentació dramàtica de personalitats acumulatives».

Al llarg de la dilatada vitalitat de la *commedia dell'arte*, de màscares en van néixer dotzenes. Però l'esquema bàsic de la majoria de comèdies consta de deu o dotze personatges, en el centre dels quals hi ha les quatre màscares bàsiques: dos *vecchi* (vells) i dos *zanni* (criats). L'actor Luigi Riccoboni, que de 1716 a 1730 dirigí la Comédie Italienne de París, parla dels «quatre actors emmascarats del nostre teatre, el venecià Pantalone, el bolonyès Dottore, i els dos criats, Arlecchino el Bergamasc i Scapino el Llombar». Posteriorment, Carlo Goldoni denominà les quatre màscares amb els noms de Pantalone, Dottore, Arlecchino i Brighella. De tota manera, per fer-nos una idea de la diversitat magnífica de la *commedia dell'arte* podem citar el nom d'alguns *zanni* que de vegades es mantenien anys i panys i de vegades desapareixien tan aviat com desapareixia l'actor que l'havia creat. Arlecchino és, sens dubte, el *zanni* per excel·lència, però al costat trobem personatges com Trufaldino, Tortellino, Naccherino, Mezzetino, Polpettino, Faggiolino, Trappolino, Tabarrino, Bagolino, Pedrolino, Fagottino, Fritellino, Tabacchino... D'entre tots, Arlecchino i el seu vestit multicolor han esdevingut immortals.

La segona característica més sorprenent de la *commedia dell'arte* és la improvisació. Habitualment, els textos de la *commedia dell'arte* no són diàlegs entre personatges, l'autor es limita a indicar una sèrie d'entrades i sortides de personatges i un resum de l'assumpte que es tracta en cada escena. Això, és clar, feia que una mateixa comèdia fos més o menys brillant segons la qualitat interpretativa i la capacitat d'improvisar dels actors. Els actors de la *commedia dell'arte* van elaborar una tècnica d'improvisació.

Els actors de la *commedia dell'arte* van elaborar una tècnica d'improvisació que consistia a recrear, transformar o inventar una sèrie de situacions escèniques anomenades *lazzi* que constituïen una mena d'unitat dramàtica global on el gest, el moviment, la posició, les ganyotes i la paraula dibuixaven una determinada situació escènica. En cap cas, però, els actors no es limitaven a repetir una sèrie més o menys divertida de *lazzi*, sinó que els recreaven, tal i com quan parlem recreem constantment amb més o menys fortuna el llenguatge.